

شیر و یارانه آن

مهرداد مهرپور محمدی

ayandeh.3000@yahoo.com

ارزش غذایی شیر بر کسی پوشیده نیست. شیر و فرآورده های آن نقش مهمی در تامین تندرستی افراد دارند. از این رو کشورهای پیشرفته دنیا برای ترویج مصرف شیر برنامه هایی تهیه نموده و به اجرا درآورده اند تا ضمن کمک به تامین سلامت جامعه، هزینه های درمان و مداوای بیماری ها و مشکلات ناشی از کمبود مصرف گروه لبنیات را حذف کنند و یا به حداقل برسانند. اما در کشور ایران که حکومت ارزشی برای جان مردم قایل نیست، اکثریت جامعه در تامین نیازهای غذایی همچون شیر با مسایل و مشکلات متعددی رو به روهستند.

تولید و عرضه شیر، ابعاد گوناگونی دارد. برای رسیدن شیر به دست مصرف کننده، همکاری بخش های تولید، صنعت و بازرگانی نیاز است. در این نوشته نگاهی کوتاه به یارانه شیر و به ویژه ارتباط آن با بخش تولید (دامداری و دامداران) خواهم داشت.

وضعیت دامداران و تولید

دامداران با مشکلات متعددی که وجود داشته و دارد، در واقع به طور هم زمان در چند جبهه در حال جنگ هستند. جبهه نخست در مقابل وزارت جهاد کشاورزی و موسسات وابسته است که از جمله مسئولیت ها و وظایفشان، تامین نهاده های مورد نیاز دامداری ها، مانند خوراک دام است. تولید علوفه پاسخگوی نیازها نیست و بهای نهاده های مورد نیاز به طور مستمر در حال افزایش های افسار گسیخته است. فعالان صنعت دامپروری کشور همواره از این مسئله نالیده اند. از جمله مدیرعامل اتحادیه مرکزی شرکتهای تعاونی کشاورزی دامداران ایران، در اواخر سال گذشته در مورد افزایش 20 تا 120 درصدی قیمت نهاده های دامی از ابتدای آن سال خبر داده بود. **1** البته خوراک دام تنها مشکل دامداران نیست و در مورد دارو، حمل و نقل و... نیز مشکلات وجود دارند. هیچ یک از دستگاه های متولی به طور اساسی و منطقی به حل مشکلات دامداران نمی پردازند و تنها در صورت حاد شدن موضوع، اقدامی که به طور موقت تشنج و بحران را فرو بنشانند، انجام می دهند.

جبهه دوم، ارتباط با صنعت یعنی کارخانه های فرآوری شیر است. کارخانه ها به طور معمول بهای شیر خام دریافتی از دامداران را با تاخیر می پردازند، تاخیری که زمان آن به چند ماه می رسد. رییس هیات مدیره مرکز همکاری های امور دام، به موقع پرداخت نشدن بهای شیر خام دامداران از سوی کارخانه ها را در کنار واردات شیر خشک، مهمترین مشکلات دامداری کشور دانسته است. **2** در نظر داشته باشیم که کارخانه های زیادی متعلق به دولت و یا بنیاد هایی است که در اختیار حکومت قرار دارند. البته برخی کارخانه ها هم در اثر عمل نمودن دستگاه های دولت به وظایف خود، به مشکلاتی دچارند که تاخیر در پرداخت یارانه شیر از آن جمله است.

جبهه سوم، بخش بازرگانی است و موضوعات مختلفی را شامل می شود که مهمترین آن ها، قیمت گذاری شیر و شرایط واردات شیر خشک است. قیمت گذاری یکی از سیاست های موثر و اهرم های نیرومند در راستای افزایش تولید به شمار می رود. اما متأسفانه در کشور ما این مقوله با مسایل بسیاری رو به رو است و قیمت گذاری شیر کارشناسانه و بر مبنای قیمت تمام شده صورت نمی گیرد و به جای حمایت از دامداران، بر علیه دامداران عمل می کند. شیر خشک های

وارداتی نیز در کارخانه های فرآوری شیر با آب مخلوط شده و شیر و فرآورده های آن تولید می گردد. دست اندر کاران دامپروری معتقدند که شیر خشک های وارداتی (به طور عمده از کشورهای چین و هند) نامرغوب و غیر بهداشتی ولی بسیار ارزان هستند و در نتیجه سود زیادی برای کارخانه ها به همراه دارند. 3 شرایط و ضوابط حاکم به نفع وارد کنندگان شیر خشک بوده است و به نوعی از حمایت حکومت بهره مند بوده اند. به طوری که تا سال 1388، سود بازرگانی واردات شیر خشک صنعتی، صفر درصد بوده که در ابتدای این سال از صفر درصد به 21 درصد رسید.

4 اما ظاهراً واردات قانونی بخش کمی از کل واردات شیر خشک را تشکیل می دهد و بخش عمده از طریق قاچاق وسیع و مستمر این کالا تامین می گردد. بنا به یک گزارش، دامداران بر این باورند که کارخانه داران نیاز خود را از طریق محصولات وارداتی قاچاق تامین می کنند و محصولات گران و بی کیفیتی را به مصرف کنندگان عرضه می کنند. 5 به گفته یکی از اعضای هیات مدیره اتحادیه دامداران استان تهران، برخی کارخانه ها در تولید شیر یارانه ای از شیر خشک استفاده می کنند که متأسفانه در این بین حتی از شیر خشک های باکیفیت نیز استفاده نمی شود. باید بررسی شود واردات شیر خشک به نفع چه کسانی است؟ آیا این واردات به نفع مصرف کننده و تولیدکننده است یا به سود دلالانی تمام می شود که هیچ نقشی در تولید ندارند و تنها در زیر علم شعار حفظ منافع مصرف کننده به واردات می پردازند؟ 6

از عوارض استفاده از شیر خشک وارداتی در کارخانه های تولید شیر و فرآورده های آن، به وجود آمدن شیر سرگردان یا مازاد بر نیاز کارخانه ها است. به گفته مدیر عامل اتحادیه دامداران ایران، در ابتدای انقلاب 20 درصد شیر خام مورد نیاز کارخانه ها از محل شیر تولیدی توسط دامداران تامین می شد و 80 درصد دیگر از محل شیر خشک وارداتی و مخلوط کردن آن با آب تامین می شد. روند افزایش دریافت شیر خام توسط کارخانه ها تا سال 75 ادامه داشت که در آن سال عرضه و تقاضا به نقطه سر به سر رسید و از آن به بعد در فصل بهار با توجه به افزایش طبیعی میزان تولید شیر، مقداری بحران ایجاد می شد و شیر مازاد کارخانه ها در استان ها به روش کدخدانمشی و با هماهنگی استانداری ها و جهاد کشاورزی تحویل گرفته می شد. بحران تحویل شیر خام در سال 1387 از عید به بهمن ماه منتقل شد و مازاد شیر خام مشاهده شد که به دنبال شدت یافتن مشکلات، دامداران ناراضی در مقابل وزارت بازرگانی تجمع نمودند و خواستار افزایش تعرفه واردات شیر خشک شدند.

در سال 1388، تا مرداد ماه فشار و بحران بر روی دامداران وجود داشت که در حدود اواخر شهریور و مهر از این بحران کاسته شد و از آبان ماه دوباره خود را نشان داد که رشدی معادل 8 تا 9 درصد در تولید شیر خام مشاهده شد، زیرا زاد و ولد گاو و تعداد گاوهای مولد بیشتر شد. توازن عرضه و تقاضای شیر (میان دامداران و کارخانه ها) در سمت افزایش عرضه به هم خورده است. کارخانه ها ظرفیت تحویل شیر خام را 20 درصد کاهش داده اند که این امر از آبان ماه سال 1388 شروع شده است. در حالی که ظرفیت عملی جذب کارخانه ها 5.4 میلیون تن برآورد می شود، اما 20 درصد آن یعنی حدود یک میلیون تن کاهش یافته و در حال حاضر فقط 4.5 میلیون تن شیر دامداران را تحویل می گیرند. طبق گفته خود کارخانه داران ظرفیت نصب شده (ظرفیت اسمی) کارخانه های فرآوری شیر بیش از 9 میلیون تن برآورد می شود... البته با توجه به این که قدرت خرید مردم برای فرآورده های لبنی کاهش پیدا کرده، کارخانه ها قادر به فروش محصول نیستند.... 7

شیر یارانه ای

بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی پتانسیل تولید 12 میلیون تن شیر در کشور وجود دارد اما رقم تولید 9,5 میلیون تن در سال است که فقط 4.5 میلیون تن آن وارد چرخه فرآوری می‌گردد. 833 کارخانه فعال در کشور وجود دارد که با داشتن ظرفیت تولید 12 میلیون تن با حدود 50 درصد ظرفیت کار می‌کنند. میزان تولید شیر یارانه‌ای در کشور 1/7 میلیون تن است. **8**

پرداخت یارانه شیر در کشور، برای افزایش دسترسی مردم به شیر، هم‌زمان با بهره‌برداری از صنعت فرآوری شیر در کشور در سال 1336 آغاز شد. روند پرداخت یارانه شیر و محصولات لبنی با نوسان‌های مختلف در طول دهه‌های گذشته ادامه داشته است. **9** از اول اردیبهشت ماه 1389 قیمت هر لیتر شیر یارانه‌ای در یک افزایش شدید و ناگهانی، از 250 تومان به 350 تومان رسید. بهانه وزارت بازرگانی این بود که با گران شدن قیمت، دسترسی مردم به شیر یارانه‌ای راحت‌تر خواهد شد. این‌گونه نشد و به رغم این افزایش قیمت، کارخانه‌های مواد لبنی نه تنها در قیمت خرید شیر خام از دامداران افزایشی اعمال نکردند، بلکه میزان خرید را کاهش دادند. **10** در واقع، در پی گرانی شیر یارانه‌ای، مصرف‌کنندگان و به ویژه اقشار محرومی که احتمال داشت گاه بتوانند مصرف‌کننده شیر باشند، بیشترین آسیب را متحمل شدند که از میزان مصرف آن‌ها کاسته شد. تولیدکنندگان شیر هم با افزایش قیمت نهاده‌ها فقط افزایش هزینه تولید نصیبشان گشت. در این میان دولت با افزایش قیمت شیر و کاستن از یارانه آن، گام بلندی به سوی حذف یارانه شیر برداشت.

در اوایل تیر ماه 1389، با تصویب مجلس شورای اسلامی، شیر مشمول طرح هدفمند کردن یارانه‌ها قرار گرفت و رای به آزادسازی قیمت آن داده شد. خود حکومتی‌ها نیز از وضعیت جامعه اطلاع داشته و به عواقب امر آگاه بودند، به طوری که یک عضو کمیسیون بهداشت و درمان مجلس گفته بود: با وجود یارانه‌ای بودن شیر، باز هم مردم در عمل قدرت خرید آن را ندارند و به عناوین مختلف آن را از سبد مصرفی خود حذف کرده‌اند. **11**

پس از مدتی وزارت بازرگانی در نامه‌ای به برخی واحدهای تولیدکننده فرآورده‌های شیری، از آن‌ها خواست تا تولید و عرضه شیر یارانه‌ای را از روز 26 بهمن 1389 متوقف کنند. کسری بودجه و اتمام بودجه یارانه شیر دلایل کاهش تولید و توزیع شیر یارانه‌ای اعلام شد. در پی عدم پرداخت اعتبار یارانه شیر از سوی دولت به کارخانه‌ها، دامداران نیز موفق به دریافت مطالبات خود نشدند و کار به جایی رسید که در ابتدای اسفند 1389 طلب دامداران از 500 میلیارد تومان نیز فراتر رفت. **12**

در همین حال رییس مرکز همکاری‌های امور دام گفت: از نیمه فروردین ماه 90 شیر یارانه‌ای در بازار مشاهده نخواهد شد و عرضه آن به قیمت آزاد خواهد بود. فروردین ماه برای روبه پرداخت یارانه شیر تصمیم‌گیری می‌شود که این یارانه به صورت نقدی به حساب مردم واریز شود یا مابه‌التفاوت آن به منظور ارزان شدن تولید شیر و در پی آن کاهش قیمت دیگر محصولات لبنی به دامداران پرداخته شود. **13**

در پایان فروردین 1390، مشکل عدم پرداخت یارانه همچنان باقی بود. مدیرعامل اتحادیه تولیدکنندگان فرآورده‌های

لبنی گفت: دولت در ازای خرید شیر یارانه ای به کارخانه های فرآورده های لبنی مبلغی بیش از 420 میلیارد تومان بدهکار است که هنوز اقدامی برای پرداخت آن صورت نگرفته است. در اواخر سال گذشته، در رسانه ها خبری مبتنی بر جبران بدهی دولت منعکس شد که تاکنون اجرایی نشده است و تکلیف شیرهای یارانه ای فروردین ماه نیز مشخص نشده است. به علت عدم تامین نقدینگی مورد نیاز کارخانه های فرآورده های لبنی، فعالان صنعت نیز نتوانستند پول شیر تحویلی دامداران را به آنها پرداخت کنند و این چرخه معیوب همچنان ادامه دارد. 14

به هر روی، حذف یارانه شیر در قانون هدفمند کردن یارانه ها پیش بینی شده است و چنانچه اصلاحی در این خصوص صورت نگیرد، دیر یا زود اجرا خواهد شد. در واقع تندرستی مردم برای حکومت ارزشی ندارد و حکومت تنها دغدغه اعتراضات ناشی از حذف این یارانه را دارد و در صدد است با انجام مقدماتی، آن را در شرایطی که کمترین هزینه را در بر داشته باشد، پیاده نماید.

اثرات قطع یارانه شیر

این امر از توان دامداران برای مقابله با مشکلات به شدت می کاهد و واحدهای زیادی را از چرخه تولید حذف می کند. دامداران بسیاری با دریافت انواع وام ها از منابع مختلف سرپا هستند و هر گونه فشار جدید، می تواند آن ها را از پا بیندازد. دامداران بسیاری (به ویژه دامداری های کوچک) به علت عدم توانایی مالی کافی، به ناچار نیازهای خود (به طور عمده خوراک دام) را به طور نسبی (به قولی شرایطی) تهیه می کنند. یعنی چک هایی بابت خرید غیر نقدی تحویل می دهند که طبعاً بهره زیادی را نیز شامل می شود. در واقع به علت پایبند نبودن دولت به تعهدات خود و عدم پرداخت به هنگام پول شیر، دامداران خسارتی را متحمل می شوند و مبلغی افزون بر آن چه که باید، می پردازند. اما مشکل زمانی بیشتر و حاد می گردد که زمان پرداخت بدهی های دامداران فرا می رسد و آن ها توانایی انجام تعهدات خود را ندارند. این جاست که دامدارانی علاوه بر فروش گاوهای خود، ممکن است بخشی و یا تمام دارایی خود را از دست بدهند. کما این که اتفاق افتاده است برخی خانه خود را نیز از دست داده و آواره شدند و تعدادی سر از زندان در آوردند.

در مورد مشکلات دامداران، دبیر انجمن صنفی گاوداران تهران- در اسفند 1389- گفته بود: هم اکنون صدها فقره چک دامداران پشت گیشه بانک ها با عدم موجودی حساب مواجه است. از سوی دیگر دامداران نتوانسته اند پول کارگر و علوفه دام هایشان را بپردازند و دیگر هیچ دلالتی حاضر نیست به دامداران علوفه نسبی بدهد چراکه توانایی پرداخت اقساط خود را ندارند. 15

با توقف فعالیت دامداری ها، مسایل دیگری به وجود می آید:

- 1- تشدید آسیب ها به سلامت جامعه: هم اینک بخش بزرگی از جامعه از نظر سلامتی از شرایط مناسبی برخوردار نیست. افراد زیادی در جامعه نمی توانند نیازهای غذایی خود را فراهم کنند. از جمله به گروه لبنیات (شیر و فرآورده های شیری) دسترسی ندارند و با تعطیلی دامداری ها و کاهش تولید شیر، شرایط بدتری در انتظار

مردم است. بیماری هایی همچون قلبی- عروقی ، پوکی استخوان و کوتاهی قد که از جمله عوارض کاهش مصرف شیر و فرآورده های آن است، تشدید خواهد گشت.

2- کاهش سطح اشتغال: تعداد زیادی از کارگران دامداری ها بیکار می شوند. مشکل مشترک اغلب آن ها این است که کارگر ساده به شمار می روند و دارای تحصیلات و تخصصی نیستند که بتوانند در موقعیت های شغلی بخش های دیگر (به فرض وجود چنان موقعیتی) مشغول به کار شوند. آینده ای نامعلوم پیش روی بیکاران و خانواده های آن ها است.

3- هدر رفت سرمایه گذاری های انجام شده: هزاران راس گاو شیری و مولد بایستی روانه کشتارگاه شوند که ضربه بزرگی به دامپروری کشور محسوب می گردد. همچنین برای تاسیس و راه اندازی واحدهای دامداری، مبالغی هزینه شده است که با تعطیلی آن ها، سرمایه های موجود بی استفاده می ماند.

4- افزایش واردات شیر خشک: واردات شیر خشک که همواره وجود داشته است، با کاهش تولید شیر در کشور، رو به افزایش خواهد گذارد که هم مطلوب مافیاهای اقتصادی در جمهوری اسلامی است و هم مورد درخواست کشورهای صادرکننده ای که از جمله یاریگران حکومت جمهوری اسلامی برای سرپا ماندن هستند.

آلودگی شیر

بد نیست اشاره کوتاهی هم به کیفیت شیر تحویلی به مردم داشته باشیم پایین بودن یارانه اختصاص داده شده به شیر، تخلفات برخی کارخانه ها و نبود کنترل و نظارت مناسب بر عملکرد زنجیره تولید سبب گردیده تا در موارد زیادی، شیر و فرآورده های شیری دچار مشکلات بهداشتی باشد. توزیع شیر فاسد یا مخلوط با آب بارها در سطح کشور اتفاق افتاده است.

رییس اتحادیه شرکت های تعاونی تولید فرآورده های لبنی اصفهان، زمانی گفته بود چگونه شیر را 300 تومان بخریم، با هزینه های بسته بندی، کارگری، عوارض، برق، آب، کرایه حمل، توزیع و ... به دست مصرف کننده برسانیم اما یارانه را براساس 250 تومان بگیریم. این فقط مشکل سلامتی مردم را به دنبال دارد که برخی تولیدکنندگان ناشایست، تقلب هایی را در داستان شیر انجام می دهند که این قیمت به صرفه و صلاحشان باشد و این جز به مخاطره انداختن سلامت جامعه، چیز دیگری دربر ندارد. من در واقع معتقدم با این روندی که پیش می رود، خیانتی به جامعه می شود. وزارت بهداشت و درمان در 2-3 سال پیش جلسه ای داشتند و بنا گذاشتند که در مدارس شیر توزیع شود و معتقد بودند که همه باید در روز حداقل یک لیوان شیر بخورند، معتقد بودند که با این طرح ظرف 15 سال آینده پوکی استخوان، پژمردگی و کوتاهی قد و ... در جامعه نخواهیم داشت. ولی من به جرات می توانم بگویم متأسفانه با شرایطی که امروز دنبال می شود، ما نه تنها در 10-15 سال آینده به این نتایج نخواهیم رسید، بلکه مشکلات عدیده دیگری دامنگیر جامعه خواهد شد که بعد از سال ها تحقیق و کاوش به این نتیجه می رسیم که بابت شیر بوده است و مردم شیر ناسالم خورده اند. یک فوق تخصص بیماری های عفونی معتقد است: به دلیل نبود کنترل دقیق بر کارخانه های تولیدکننده محصولات لبنی پاستوریزه نظیر شیر و پنیر و همچنین انجام ناتمام واکسیناسیون دامها، تعداد مبتلایان به تب مالت در کشور رو به افزایش است. همچنین یک کارشناس غذا و دارو گفته است: در گذشته اسهال و استفراغ و علایمی از این دست،

عوارض مصرف مواد غذایی خارج از استاندارد و تقلبی بود، ولی امروزه تقلب های صورت گرفته در مواد غذایی فرآوری شده به صورتی است که علائم آن سال ها بعد به صورت انواع سرطان ها، بیماری های قلبی- عروقی و... تظاهر می یابد و امکان ردگیری آنها نیز وجود ندارد. 16

در مجموع مروری بر وضعیت شیر و عملکرد جمهوری اسلامی در تولید و توزیع آن به خوبی نشان می دهد که ادعاهای حکومت مزبور در باره مقولاتی چون "ارتقای سطح امنیت غذایی و تغذیه مردم برابر استانداردهای تندرستی" 17، "برچیدن بساط بیکاری در کشور" 18، "قرار دادن سیاست گذاری ها در جهت حمایت از تولیدکنندگان" 19 و ... ، دروغی بیش نیست.

منابع

http://www.iana.ir/detailed_news.aspx?news_id=22270 -1

<http://farmirannewsagency.ir/newsView.aspx?IDnews=2025> -2

http://www.worldfood.ir/T_1726-%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81%D9%87-%D8%AA-%D8%B4%DB%8C%D8%B1-%D8%AE%D8%B4%DA%A9-%D8%B9%D9%85%D9%84%DB%8C-%D9%86%D8%B4%D8%AF.htm -3

<http://www.ilna.ir/newsText.aspx?ID=46185> -4

<http://www.jamejamonline.ir/newstext.aspx?newsnum=100904217031> -5

http://www.donya-e-eqtasad.com/Default_view.asp?@=166919 -6

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8812150274> -7

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8904310643> -8

<http://www.spac.ir/barnameh/Barnameh%20gozashteh/263/p12.htm> -9

<http://www.salamatiran.com/NSite/FullStory/?Id=36375&Type=2> -10

<http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=1107468> -11

http://www.radiofarda.com/content/f6_iran_milksubsidy_budget/2323392.html -12

<http://www.rastak.com/article?id=7772> -13

http://www.iana.ir/detailed_news.aspx?news_id=23538 -14

<http://www.mardomsalari.com/template1/News.aspx?NID=99986> -15

-16

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:DKJDHiMmjZoJ:www.zendegisalem.ir/journal/Show_I

tems_Desc.aspx%3FItem_No%3D436+%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE%DA%86%D9%87
+%D8%AA%D9%88%D8%B2%D9%8A%D8%B9+%D8%B4%D9%8A%D8%B1&cd=83&hl=fa&ct=clnk&s
ource=www.google.com

<http://www.president.ir/fa/government/plan/index.htm#6> -17

<http://iranyar.ir/component/content/article/21201--90.html> -18

<http://www.yjc.ir/portal/NewsDesc.aspx?newsid=441389> -19